Otwock, 20.09.2024 r.

Dr hab. Anna Jaroszewska, prof. UW
Uniwersytet Warszawski
Wydział Neofilologii
Instytut Germanistyki
ul. Dobra 55 00-312 Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Sierak „Multimodale Texte beim DaF-Lern- und Lehrprozess. Perspektive der Lernenden", napisanej pod kierunkiem dr hab. Marioli Jaworskiej, prof. UWM

1. Treść i ogólna ocena rozprawy

Przedstawiona do oceny dysertacja autorstwa p. mgr Katarzyny Sierak dotyczy wciąż mało rozpoznanego pola badawczego, mimo że dostrzeżonego i docenionego już przed wiekami przez pionierów sztuki zbiorowego nauczania, których najbardziej zasłużonym reprezentantem jest Jan Amos Komeński (1592–1670). Polem tym jest multisensoryczna prezentacja treści kształcących, a ściślej rzecz ujmując: wykorzystanie tekstów multimodalnych w procesach uczenia się i nauczania języków obcych; w tym przypadku języka niemieckiego z perspektywy uczących się (studentów). Dostrzec i docenić to jednak nie to samo, co zbadać i wdrożyć do praktyki (glotto)dydaktycznej, co p. Sierak swoją pracą dobitnie uzmysławia czytelnikowi i co należy uznać za ważny głos w formułowaniu współczesnych trendów glottodydaktycznych. Jej reprezentatywną grupą badawczą, która pozwoli rzucić nowe światło na to zagadnienie, uwzględniające dzisiejsze realia kształcenia neofilologicznego z wartością dodaną nowych mediów włącznie, stają się więc młodzi dorośli – studenci kierunku *Lingwistyka w biznesie* na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie.

Jak się okazuje, nieznane są dotychczasowe doświadczenia studentów z tekstami multimodalnymi w procesie edukacji: brakuje nie tylko gruntownych opracowań badawczych, ale i poradników poruszających tę problematykę. A przecież pokolenie obecnych studentów od dzieciństwa konfrontowane było z tekstami multimodalnymi, poczynając od książeczek sensorycznych dedykowanych najmłodszym dzieciom, na złożonych i zróżnicowanych przekazach multimedialnych kończąc, czemu skutecznie przysłużył się rozwój nowych technologii i cyfryzacja naszego, także szkolnego otoczenia. Sama multimodalność komunikacji nie jest jednak zjawiskiem nowym i znajduje odzwierciedlenie w wielu obszarach życia, w dyscyplinach naukowych, w korespondencji sztuk. Nie oznacza to, że młode pokolenia uczących się – przecież coraz bieglejsze w korzystaniu z nowych technologii – mają wystarczające świadomość i kompetencje, by w pełni rozumieć i interpretować teksty multimodalne, które to z założenia mogą być i zwykle są multisensoryczne, dostarczając

jaro

coraz większy ładunek informacyjny różnymi kanałami, który następnie powinien zostać przyswojony; wiadomym jest, że nie zawsze tak się dzieje. Zwrócenie uwagi na ten problem i teoretyczno-empiryczna próba jego rozwiązania ma szczególne znaczenie zarówno dla poznawczego, jak i praktycznego wymiaru dyscypliny nazywanej w Polsce glottodydaktyką. Autorka pracy stawia więc sobie za cel rozpoznanie sytuacji studentów, skonfrontowanie ich z tekstami multimodalnymi na zajęciach językowych i poznanie ich potrzeb oraz opinii na temat przydatności tego typu tekstów w procesie nauki języka obcego (głownie niemieckiego) – zarówno formalnej na studiach, jak i podczas pracy samodzielnej. Prowadzona analiza ma umożliwić ocenę warunków i perspektyw wykorzystania tekstów multimodalnych w procesie nauczania i uczenia się języka niemieckiego, stanowić przyczynek do lepszego zrozumienia i rozwoju tego obszaru badań glottodydaktycznych oraz doprowadzić do znalezienia odpowiedzi na szereg ważnych pytań badawczych. W tym kontekście i z perspektywy wartości dodanej, jaką winna wnosić do wspólnego zasobu wiedzy praca naukowa cele rozprawy p. Sierak są jasno sformułowane, a omawiane w niej zagadnienia ważne i złożone, przez co poznawczo nurtujące.

Opiniowana praca doktorska liczy łącznie z aneksem 280 stron i została podzielona na 4 rozdziały. Trzy pierwsze mają charakter teoretyczny, czwarty jest rozdziałem empirycznym. Praca, napisana w języku niemieckim, rozpoczyna się streszczeniami w językach niemieckim, polskim i angielskim oraz wstępem. Wieńczą ją wnioski, bogaty spis literatury wraz z wykazem aktów prawnych i źródeł internetowych, spis tabel, spis ilustracji, spis diagramów oraz aneks. W aneksie liczącym 67 stron znajduje się 15 załączników, wśród nich dwa skany stron z *Orbis sensualium pictus* wspomnianego Komeńskiego, ilustracja *Sieci modalności, submodalności i cech w tekście multimodalnym* według Stöckl (2004), wykorzystane narzędzia badawcze (wzorcowy kwestionariusz ankiety i pytania do wywiadu) w wersji niemieckiej i polskiej, przykłady materiałów dydaktycznych i transkrypcja wywiadów prowadzonych ze studentami w języku polskim. Proporcje poszczególnych rozdziałów są wyważone, układ treści przemyślany i logiczny. Treść pracy w pełni odpowiada tematowi określonemu w jej tytule. We wstępie pracy został określony jej cel zasadniczy (s.12). Jest nim wypełnienie zdiagnozowanej przez Autorkę luki badawczej poprzez poszukiwanie odpowiedzi na postawione trzy pytania badawcze: 1) *Jak teksty multimodalne są odbierane przez studentów?* 2) *Czy i jak wpływają one na rozwój ich kompetencji językowych i pozajęzykowych?* 3) *Czy mogą one zwiększyć motywację osób uczących się do nauki języków obcych?* Założony cel badawczy został zrealizowany w drodze analizy teoretycznej oraz na gruncie własnych badań empirycznych.

W rozdziale pierwszym (s. 15–63), zatytułowanym „Multimodalität, multimodalne Texte und deren Charakteristik" (*Multimodalność, teksty multimodalne i ich charakterystyka*), Doktorantka stawia sobie za cel zebranie i przedstawienie licznych i dotychczas bardzo rozproszonych ujęć teoretycznych i prób zdefiniowania pojęć „multimodalność" oraz „tekst multimodalny", a także ukazanie różnych podejść w analizie zjawiska multimodalności. Jest to cel ambitny i wymagający nie tylko dlatego, że badacze posługują się bardzo zróżnicowanym aparatem pojęciowym, ale także dlatego, że zdarza się, iż w jednym opracowaniu dany autor posługuje się różnymi pojęciami na określenie tego samego zjawiska (s.33). To niewątpliwie utrudnia rozeznanie problemowe. Jednak w rozdziale pierwszym Doktorankta skutecznie, w sposób precyzyjny i wyczerpujący realizuje zamierzone studium

jaw

terminologii. Proponuje własne, autorskie ujęcie multimodalności w wersji opisowej (s.29) oraz graficznej (s.30). Informuje, jaki aparat pojęciowy będzie stosować w kolejnych krokach swoich poszukiwań (s.34). Nawiązuje do systemów oświaty w Niemczech i w Polsce, poszukując w nich wskazań na multimodalność i teksty multimodalne. Rozdział pierwszy jest tym samym punktem wyjścia do prowadzenia dalszych rozważań w rozdziale drugim.

Rozdział drugi, zatytułowany „Bildlinguistik: Text-Bild-Kombinationen aus didaktischer Sicht" (*Lingwistyka obrazu: kombinacje tekst-obraz z perspektywy dydaktycznej*) (s. 64–95) jest kontynuacją prowadzonych wcześniej rozważań teoretycznych. Punkt wyjścia stanowi omówienie nowej subdyscypliny językoznawstwa, jaką jest lingwistyka obrazu i powiązana z nią dydaktyka logowizualna. Ta ostatnia stanowi odpowiedź na potrzebę promowania krytycznego i refleksyjnego wykorzystania tekstów multimodalnych, w których tekst i obraz zawsze odgrywają równoważną rolę, zwłaszcza w kontekście szkolnym. Celem Autorki jest pokazanie, w jaki sposób teksty multimodalne w postaci kombinacji tekst-obraz mogą przyczynić się do rozwoju kompetencji językowych. Jest to założenie zasadne z uwagi na fakt, że kombinacje tekst-obraz są odbierane inaczej niż standardowe teksty i konieczne jest nauczenie uczniów odpowiednich strategii rozumienia tych tekstów, tak aby mogli radzić sobie z zawartymi w nich treściami. Za szczególnie wartościowe należy tu uznać zestawienie kompetencji, tak z obszaru logowizualnej dydaktyki języków obcych, jak i kompetencji językowych, niezbędnych w pracy z kombinacjami tekst-obraz w procesie nauki języka obcego.

Rozważania prowadzone w rozdziale trzecim, zatytułowanym „Die kognitiv-affektive Dimension des Lern- und Lehrprozesses im Fremdsprachenunterricht bei multimodalen Texten" (*Kognitywno-afektywny wymiar procesu uczenia się i nauczania w nauczaniu języków obcych z wykorzystaniem tekstów multimodalnych*) (s. 96–119), który jest ostatnim teoretycznym rozdziałem dysertacji, mają charakter interdyscyplinarny i są zakorzenione w psychologii, dotyczą bowiem poznawczo-afektywnego wymiaru procesu uczenia się i nauczania na lekcjach języka obcego. Autorka szczególną uwagę poświęca aspektowi emocjonalnemu, niedoszacowanemu w przeszłości w pracach naukowych i stricte badawczych poświęconych problematyce uczenia się i nauczania języków obcych, z którymi to procesami jest on nierozłącznie powiązany. W pierwszej części rozdziału Doktorantka wyjaśnia pojęcia poznania i emocji, a następnie omawia ich wzajemną interakcję w procesach uczenia się i nauczania. Następnie rozwija zagadnienie tekstów multimodalnych w nauce języków obcych w perspektywie kognitywnej. Na podkreślenie zasługuje trafne dokonanie porównań różnych ujęć badawczych; wskazanie na ich cechy wspólne i różnice (s.111). Ostatnia część rozdziału dedykowana jest tekstom multimodalnym w nauczaniu języków obcych z perspektywy kognitywno-afektywnej. Doktorantka konkluduje, iż w procesie uczenia się, nie można oddzielić od siebie emocji, działania i myślenia. Są one ze sobą nierozerwalnie powiązane. W świetle dowodów naukowych trudno polemizować z tą tezą.

Czwarty i ostatni rozdział dysertacji (s. 120–181) pt. „Multimodale Texte im DaF-Unterricht aus Sicht der Lernenden: Eine empirische Untersuchung" (*Teksty multimodalne na lekcjach języka niemieckiego jako obcego z perspektywy uczących się: Badanie empiryczne*) ma charakter teoretyczno-empiryczny. Punktem wyjścia jest w tym przypadku przedstawienie głównych założeń badawczych, następnie Autorka omawia kluczowe zagadnienia metodologiczne, po czym przechodzi do omówienia badań własnych: relacjonuje ich

faro

przebieg, prezentuje otrzymane wyniki. Swoje badania Doktorantka zaprojektowała na podstawie udokumentowanych przez siebie obserwacji, które prowadziła od roku 2021 w pracy ze studentami na kierunku lingwistyka w biznesie. Obserwacje te dotyczyły przede wszystkim postaw i zachowań studentów wobec i podczas pracy z tekstami multimodalnymi. Celem badań głównych (te były poprzedzone pilotażem) była ocena warunków i perspektyw wykorzystania tekstów multimodalnych w procesie nauczania i uczenia się języków obcych (s. 122). W swoim projekcie badawczym Doktorantka wykorzystuje podejście jakościowe, a w nim metodę studium przypadku. Dzięki uwzględnieniu różnych perspektyw (dane z obserwacji, wyniki ankiet, wyniki z częściowo ustrukturyzowanych wywiadów) uzyskuje triangulacje danych, stanowiącą gwarancję pogłębionych i rzetelnych wyników.

Dysertacja doktorska „Multimodale Texte beim DaF-Lern- und Lehrprozess. Perspektive der Lernenden" to praca przemyślana, napisana wysoko gatunkowym stylem akademickim, której poszczególne części składają się w spójną całość, prowadząc do osiągnięcia postawionych na wstępie celów – poznawczych oraz typowo badawczych – ważnych dla reprezentowanej dyscypliny, w tym również w jej wymiarze stosowanym. Na szczególną uwagę i uznanie zasługują wytrwałość oraz konsekwencja Doktorantki w omawianiu niespójnej i rozproszonej po różnych dziedzinach terminologii oraz ujęć koncepcyjnych odnoszących się do multimodalności w szerokim kontekście. Autorka ocenianej pracy sprawnie dokonuje analizy i syntezy. Umiejętnie przechodzi od ogółu do szczegółu. Wskazuje na różnice, jasno określa, jaki aparat pojęciowy i które koncepcje przyjmuje dla potrzeb prowadzonych przez siebie badań teoretycznych i empirycznych. Dostrzega przy tym to, co nowe, co oryginalne (np. s. 62). Doceniając ten wkład, w przyszłych pracach zachęcam jednak do odważniejszej polemiki z koncepcjami innych autorów. Warto z tej możliwości korzystać, by wyeksponować równie ciekawe koncepcje własne. Jednocześnie należy docenić autorski projekt badawczy, zakorzeniony w kursie językowym prowadzonym na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Autorka na jego potrzeby wypracowała wiele ciekawych materiałów dydaktycznych, które mogą stanowić punkt wyjścia do przygotowania postulowanego podręcznika dla studentów, a także opracowania wskazówek metodycznych dla nauczycieli języków obcych na temat pracy z tekstami multimodalnymi. Warto wykorzystać potencjał tkwiący w tym materiale.

2. Uwagi krytyczne

Pomimo niewątpliwych walorów, przedłożona do oceny praca nie jest wolna od pewnych mankamentów lub cech, które wadami nie są, lecz mogą wynikać z maniery pisarskiej. Mogą budzić wątpliwości czytelnika/recenzenta lub czynić lekturę mniej przyjazną.

Uwagi merytoryczne:

a) Pierwsze zastrzeżenie dotyczy tytułu dysertacji, który jest dość ogólny. Skoro badania własne – szczególnie ważne ogniwo pracy – ukazują zagadnienia multimodalności oraz tekstów multimodalnych z perspektywy studentów warto, by wybrzmiało to właśnie w tytule (podtytule). Określenie „perspektywa uczących się" jest w tym przypadku nieprecyzyjne;

b) Druga uwaga dotyczy kontekstu edukacyjnego. W zwieńczeniu pierwszego rozdziału (s. 63) znajduje się informacja o tym, że kontekst edukacyjny będzie omawiany w

rozdziale 2. Tymczasem to w rozdziale 1. znajdują się odniesienia do aspektów niemieckiego i polskiego systemu oświaty, przy czym polski system został przedstawiony w przypisie dolnym, system niemiecki nie został natomiast omówiony wcale. Jeśli chodzi o Polskę, to Autorka dokonuje analizy podstawy programowej, wskazuje przy tym na jej potencjał w zakresie kształtowania u uczniów kompetencji medialnej i komunikacji multimodalnej oraz na brak wskazówek dotyczących metodyki nauczania. Odpowiednikiem niemieckim dla analizowanej podstawy programowej jest w dysertacji program nauki języka niemieckiego (jako ojczystego) jednej ze szkół Wolnego Hanzeatyckiego Miasta Brema z roku 2007 (s. 39-n.). Tym samym pojawia się niedosyt dotyczący wyjaśnienia specyfiki systemu oświaty w Niemczech oraz szerszej analizy obowiązujących aktów prawnych. Po stronie polskiej również możliwa byłaby analiza przykładowych programów nauczania. Na podstawie przeprowadzonej kwerendy tylko wybiórczo zestawionych dokumentów trudno wnioskować o niewystarczającym poziomie kształcenia medialnego w edukacji szkolnej. Warto przeprowadzić w tym zakresie badania pogłębione, obejmujące analizę standardów kształcenia nauczycieli czy wspomnianych programów nauczania. Ciekawa poznawczo w kontekście treści i metod byłaby również analiza wybranych, współczesnych serii podręczników do nauki języka obcego, dopuszczonych do użytku szkolnego w Niemczech oraz w Polsce, z uwzględnieniem podręcznika dla nauczyciela, który potencjalnie zawiera wskazówki metodyczne. Bez takiej gruntownej analizy nieuzasadnionym wydaje się być postulat, aby *w* „planach nauczania wreszcie uwzględnić wartość multimodalności i związanej z nią kompetencji multimodalnej" (s. 44);

c) Sugerowałabym także, by przy omawianiu kompetencji niezbędnych do analizy kombinacji tekstu i obrazu uwzględnić istotę i znaczenie kompetencji czytania oraz stylów czytania. Wprawdzie kompetencja ta została hasłowo w pracy wymieniona (s. 84), ale Autorka odstąpiła od jej dalszej analizy;

d) Zwracam także uwagę na różnice w formułowaniu pytań badawczych zaprezentowanych we wstępie pracy (s. 12) oraz w rozdziale czwartym (s. 122). Powinny być one ujednolicone. Powinny także wybrzmieć i zostać skomentowane na etapie wnioskowania;

e) Zbędne są także komentarze auto-wartościujące dotyczące pracy, jak np.: „praca przyczyni się znacząco do lepszego zrozumienia i rozwoju zasad dydaktyki logowizualnej". Autorka może mieć oczywiście taką nadzieję, a nawet cel, lecz pewności co do tego mieć już nie może. Na przyszłość ocenę publikacji sugeruję pozostawić w gestii recenzentów.

<u>Uwagi dotyczące edycji i typografii tekstu:</u>

f) W pracy pojawiają się błędy interpunkcyjne i literowe z największym nasileniem w rozdziale czwartym;

jan

g) Pracę cechuje bardzo duża liczba cytatów, a jeden z nich jest przywoływany aż dwukrotnie w tym samym brzmieniu (s.132, 159). Na przyszłość zalecam parafrazę i odautorski komentarz, które podkreślą własny punkt widzenia Autorki;

h) Lekturę czytelnik zmuszony jest prowadzić dwu-, a nawet trzytorowo, studiując tekst główny, czytając cytaty (raz wyróżnione, innym razem osadzone w tekście głównym), jak również śledząc bardzo liczne i obszerne przypisy dolne – jest to możliwe, jednak dekoncentruje;

i) Autorka wkleja w swój tekst skany tabel i grafik zaczerpnięte z publikacji cytowanych autorów, słusznie opatrując je stosownym odsyłaczem. Nie zawsze jednak ten zabieg jest wizualnie udany, zaburza też harmonię graficzną, z uwagi na mnogość stylów, czasem słabą jakość grafiki (np. s. 74);

j) Stwierdzenie, że obserwacje były prowadzone „w pierwszych trzech latach dysertacji" (*in den ersten drei Jahren der Dissertation*) (s.132) jest zapewne skrótem myślowym, niemniej stylistycznie niepoprawnym.

3. Konkluzja końcowa

Podsumowując, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że oceniana rozprawa doktorska pt. „Multimodale Texte beim DaF-Lern- und Lehrprozess. Perspektive der Lernenden" jest pracą wartościową poznawczo z perspektywy językoznawczej, a w szczególności glottodydaktycznej. Zawarte w niej treści, w tym referowany projekt badań własnych, charakteryzują się zarówno odpowiednim dla pracy doktorskiej poziomem naukowym, jak również nowatorskim ujęciem poruszanych zagadnień, stanowiąc łącznie oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Pani mgr Katarzyna Sierak w swojej dysertacji wykazuje się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu, zrozumieniem istoty multimodalności w nauczaniu i uczeniu się języków obcych, wysokimi umiejętnościami analitycznymi oraz kompetencjami samodzielnego planowania i prowadzenia badań naukowych. Autorka nie tylko przygotowuje żyzny grunt pod badania własne, a następnie z sukcesem je realizuje i w interesujący sposób omawia ich wyniki, ale i definiuje katalog otwartych problemów badawczych, które mogą stać się inspiracją dla innych badaczy. Przedstawione w recenzji uwagi krytyczne nie umniejszają wartości recenzowanej pracy, lecz są nierozłącznym i pożądanym atrybutem recenzji, która, jak w tym przypadku, otwiera przed młodym naukowcem drogę do dalszych projektów naukowo-badawczych. Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Katarzyny Sierak w mojej ocenie w pełni odpowiada wymaganiom określonym w artykule 187 Ustawy z dnia 20.07.2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U.2023.742 z późn. zm.), w związku z czym wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Jaroszewska